

Arhe XXI, 41/2024
UDK 161/162(075.3)(497.11)
DOI: <https://doi.org/10.19090/arhe.2024.41.399-406>
Prethodno saopštenje
Preliminary communication

ЈАДРАНКА ПЕШТИ¹
СТШ „Милева Марић“, Тител

НАСТАВА ЛОГИКЕ У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА СРБИЈЕ У ПЕРИОДУ 2000-2020.

Сажетак: Положај наставе логике у средњим школама Србије током последње две деценије је део ширег контекста у оквиру којег се одвија реформа средњег образовања. Период који је предмет проучавања у раду поклапа се с реформом средњег стручног образовања и почетком реформе гимназија. Анализа положаја наставе логике у овом периоду обухвата све врсте средњих школа, из перспективе планова, програма и уџбеника.
Кључне речи: логика, средња школа, план, програм, уџбеници, реформа

ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ

Настава логике је од самих почетака нашег средњошколског образовања (гимназијског) била његов саставни део као филозофска пропедевтика (Проле, 2008). У већини гимназија и данас је тако. Садржаји логике се изучавају у трећем разреду у оквиру предмета Филозофија. У четвртном разреду настава Филозофије се наставља и изучава кроз проблемски приступ као историја филозофије. Осим у гимназијама, логика се у периоду од 1950. до 2010. учила и у појединим стручним школама, педагошког и правног подручја (Кубурић, 2010; Пешти, 2011). У некима од њих била је заступљена са највећим фондом часова у односу на све врсте средњих школа – са три часа недељно и то у оквиру предмета Логика.

Садашњи систем средњег образовања и васпитања темељи се на Закону о средњем образовању и васпитању из 1990, када су

1 E-mail адреса ауторке: jadranka.pesti@gmail.com

уведене четворогодишње и трогодишње средње школе, и основна подела на гимназије, стручне и уметничке школе. Нови Закон о средњем образовању и васпитању из 2013. донео је новине, али претходна подела је и даље доминантна. Реформа најпре средњег стручног образовања, а касније и гимназија доноси нов приступ настави и учењу, нове планове и програме који су мењали положај филозофских предмета, укључујући и логику.

ЛОГИКА У ПЛАНОВИМА И ПРОГРАМИМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Гимназије

Током периода 2000-2020. у Србији доминирају основна три типа гимназија: општа, друштвено-језичког и природно-математичког смера. Поред њих постоје више врста специјализованих гимназија. Најстарије су математичка и филолошка. У овом периоду јављају се нове – рачунарска, гимназија за ученике са посебним способностима за физику, историју, географију, биологију, хемију, спорт, сценске и визуелне уметности.

Садржаји логике су се у периоду обнове гимназијског образовања деведесетих година прошлог века учили у оквиру предмета Филозофија, у трећем разреду свих врста гимназија, са недељним фондом од два часа.

План наставе математичке гимназије је први гимназијски план у коме нема предмета Филозофија у трећем разреду, односно у коме се не уче садржаји логике. Реформа гимназија је започела да се реализује од 2019. Донела је нове планове и програме, нов приступ настави. У већини гимназија се логика учи у трећем разреду у оквиру предмета Филозофија, као и у претходном периоду. Новина је да је фонд часова неуједначен. Поред тога, постоји више врста специјализованих гимназија у којима нема предмета Филозофије у трећем разреду, што значи да ученици не изучавају логику.

У гимназијама општег и природно-математичког смера, филолошкој (за ученике обдарене за филолошке науке), у гимназијама за ученике са посебним способностима за географију и историју фонд часова Филозофије у трећем разреду је остао непромењен у односу на претходни период (1990-2000) и износи два часа недељно, 74 годишње.

У гимназијама друштвено-језичког смера и класичној католичкој гимназији план предвиђа 1 час теорије и 0,5 часа вежби, што укупно на годишњем нивоу даје 55,5 часова (0,5 часа вежби значи да се одељење дели на групе, које имају 1 час вежби сваке друге недеље).

У плану математичке, рачунарске гимназије, гимназије за ученике са посебним способностима за физику, нових специјализованих гимназија за ученике са посебним способностима за биологију и хемију, за сценске и аудиовизуелне уметности и за спорт, не постоји предмет Филозофија у трећем разреду. Садржаји логике више нису део ових гимназијских курикулума.

Нов приступ настави доноси на нов начин осмишљене програме у којима више нису у фокусу садржаји предмета, већ исходи. Садржаји предмета су у функцији остваривања исхода. Програм предмета Филозофија у трећем разреду који је из области логике и методологије, садржи четири теме: 1. Мишљење, сазнање и језик, 2. Основне форме мишљења, 3. Примена логике и 4. Логика између филозофије и науке. Четврта тема, између осталог, успоставља везу са наставом филозофије у четвртном разреду. Теме су исте за све врсте гимназија које у плану имају предвиђен предмет Филозофија у трећем разреду. Разлика у програму различитих врста гимназија јавља се у одређивању исхода и разрађености кључних појмова кроз садржаје програма. Програм за гимназије друштвено-језичког смера је одређен самим планом којим је предвиђено да се настава реализује кроз часове теорије и вежби, тако да је у програму дато упутство и за часове вежби.

Имајући у виду да је логика у гимназијама традиционално била увод у наставу филозофије у четвртном разреду, увид у нове планове и програме различитих врста гимназија показује да то више није увек тако. Евидентно је да постоје планови и програми гимназија који не садрже наставу логике или у којима је смањен њен број часова.

Средње стручне школе

Реформа средњих стручних школа је започела 2004. године. Она је имала погубне последице за наставу филозофије, јер наставни предмет Филозофија као обавезан општеобразовни предмет генерално више не постоји у плановима четворогодишњих

стручних школа (Пешти, 2011). Пратећи нове планове образовних профила стручних школа и њихове измене у периоду 2000-2020, а са циљем анализе положаја филозофских предмета не може се јасно и прецизно одредити став носилаца образовних политика према њима. Јасно је да се предмет Филозофија не види као нужан и обавезан део образовања и васпитања у стручним школама.

Уместо тога, може се уочити да се појављују филозофски предмети као што су Логика са етиком, Филозофија, Логика и Етика и то на списку изборних општеобразовних предмета. Филозофија, Логика и Етика се јављају ретко. Најчешће се среће Логика са етиком. То је нов предмет који је као изборни понуђен у трећем или четвртог разреду већег броја четворогодишњих стручних школа. Учи се са фондом од два часа недељно. Од укупног годишњег фонда часова наведеног предмета половина је намењена настави логике.

Логика која је од 1990. постојала у неким четворогодишњим стручним школама (правни техничар, биротехничар) као обавезан стручни предмет више нема тај статус. Уместо тога, правни техничари у трећем разреду уче Логику са етиком као обавезан општеобразовни предмет. О каквој промени је реч може да сведочи податак да је некада оквирни годишњи фонд часова Логике за нека занимања у области права био 105, сада је 35.

Уочена учесталост изборног предмета Логика са етиком наводи на помисао да се као филозофски предмет највише уклапа у циљеве и компетенције стручног четворогодишњег образовања. И не само то. Не може се избећи закључак да се као нов предмет у плановима стручних четворогодишњих школа јавља уместо предмета Филозофија. Али са битном разликом. Филозофија је била обавезан општеобразовни предмет у скоро свим четворогодишњим стручним школама, Логика са етиком је један од изборних општеобразовних предмета, у одређеном броју четворогодишњих стручних школа. Зашто баш у тим школама, не може се утврдити.

Програм изборног предмета Логика са етиком објављен је у различитим бројевима *Просветног гласника*, у зависности од тога у ком броју је објављен план и програм општеобразовних предмета одређеног образовног профила. Без обзира на различите бројеве, програм предмета је идентичан. Подељен је на шест тематских целина, три из области логике и три из етике. Дат је оквирни број часова, очекивани исходи, препоручени садржаји за сваку тему и

начин остваривања програма. Теме из области логике су: 1) Увод у логику, 2) Формална логика и 3) Логичке грешке.

Изненађује да се у неким плановима и програмима трогодишњих занимања, као што су на пример, монтер суве градње, тапетар-декоратер, столар, оператер за израду намештаја, ливачки калупар, аутоелектричар, модни кројач, пекар, месар и прерађивач млека појављује филозофски предмет Логика, као изборни општеобразовни, најчешће у трећем разреду, са фондом од једног часа недељно. Програм се реализује кроз три теме које су идентичне темама из области логике предмета Логика са етиком: 1) Увод у логику, 2) Формална логика и 3) Логичке грешке. Разлика је у обиму очекиваних исхода и препоручених садржаја, који је мањи.

На основу ученог може се закључити да се садржаји логике изучавају у одређеном броју стручних четворогодишњих школа у оквиру предмета Логика са етиком и малом броју трогодишњих школа у оквиру предмета Логика. Имајући у виду број образовних профила у стручним школама (последњих пар година био је нешто мањи од 250, приближно је 130 четворогодишњих и 120 трогодишњих), може се рећи да у плановима донетим у последњој деценији око 36% четворогодишњих стручних занимања има изборни предмет Логика са етиком и 11% трогодишњих предмет Логика. Не може се поуздано или бар приближно утврдити број ученика у стручним школама који уче логику. Јер оба предмета, и Логика са етиком и Логика, имају статус изборних општеобразовних предмета. Не постоје подаци колико ученика се опредељују да их уче и на који начин се опредељују за неки од понуђених изборних предмета. Посебно, ако се има у виду да су Логика са етиком и Логика нови наставни предмети, о којима ученици немају претходних знања која би им помогла у избору, за разлику од других понуђених изборних општеобразовних и стручних предмета.

УЦБЕНИЦИ

За успешну и квалитетну наставу је уџбеник од изузетне важности. Дobar уџбеник одговара програму предмета и подршка је и наставницима и ученицима.

За наставне предмете Филозофија у трећем разреду гимназија и Логика у средњим стручним школама, од 1992, био је одобрен

уџбеник *Логика*, Михаила Марковића, издање ЈП „Завод за уџбенике“. То је скоро три деценије био једини одобрен уџбеник. Он није у потпуности одговарао програмима, посебно програму Логике у правно-биротехничким школама. Извесно је да је раније постојао уџбеник *Логика* Михајла Марковића, намењен трећем разреду гимназија, који је био обимнији, садржајнији по темама које је обухватао. Садржавао је део посвећен формализацији мишљења, рачун исказа, предиката и класа. Био је одобрен за употребу од 1972. Поред њега користио се уџбеник Гаје Петровића *Логика* који је био одобрен за употребу од 1963. Он се и данас користи на простору Хрватске за наставу *Логике уз Приручник* Бориса Калина.

У октобру 2020. одобрен је нов уџбеник *Филозофија*, за трећи разред гимназија, чији аутори су средњошколски наставници филозофије, Сузана Спасић, Веселка Сантини и Светислав Николић. Уџбеник одговара програму наставе и учења за предмет Филозофија у трећем разреду гимназија. Резултат је вишегодишњег наставничког искуства. Осмишљен је зналачки, пратећи савремене стандарде доброг уџбеника.

За наставни предмет Логика са етиком не постоји одобрен уџбеник.

ЗАКЉУЧАК

Настава логике у средњим школама Србије у периоду 2000-2020. нема јасан статус. Извесно је да је мање заступљена у гимназијама у односу на претходни период. У одређеном броју стручних школа постоји као изборни предмет, без података о броју ученика који се опредељују да је изучавају. Закључак отвара питања за истраживаче филозофије образовања и за носиоце образовних политика у Србији.

Који је критеријум одређујући да ли ће одређени тип гимназије имати логику у трећем разреду или не? Ако у плану постоји, шта одређује фонд часова?

Када је реч о стручним школама, поставља се питање зашто само одређена занимања имају понуђене изборне општеобразовне предмете Логика са етиком и Логика, а не сва? С обзиром на то да је реч о општеобразовним предметима, из самог њиховог одређења следи да су независни од подручја рада, од стручног дела плана.

Следствено томе, Логика са етиком би требало да буде изборни предмет у свим стручним четворогодишњим школама или Логика или Етика у свим трогодишњим.

И кључно питање. Да ли логички садржаји треба да буду на листи изборних предмета или је њихово место на листи обавезних? О томе је Борис Калин писао 1980, јасно изражавајући став да је нужно да она буде обавезан наставни предмет:

„На Изванредној годишњој скупштини Хрватског филозофског друштва 10. листопада 1980. године, на којој је било ријечи о заступљености филозофијских предмета, јамачно и логике, у хрватским средњим школама, (...), прије расправе уводни реферат насловљен ‘Савремена концепција образовања захтијева наставу логике и филозофије’ поднио је Борис Калин, истакнувши искушења алтернативе да логика буде између фиксног и изборног предмета.“ (Гругрев, 2013)

Мајкл Генесерет и Винај Чодри у тексту *Логика у средњем образовању* сматрају да увођење логике као посебног предмета у средњим школама широм Америке не може бити ствар дебате. Она мора да буде доступна свим ученицима, уколико је циљ припремање одговорних грађана без којих нема функционалне демократије. Логички писмене особе умеју да постављају права питања својим лидерима, знају да уоче заблуде и оно најважније, да доносе одлуке у складу са својим вредностима. Поред тога, ученици који уче логику су добро припремљени за даљи професионални развој у области СТЕМ дисциплина (наука, технологија, инжињерство, математика), посебно рачунарства и информатике, који су кључни за конкурентност било које државе у модерном добу (Geneserth and Chaudri, 2018).

Разлози због којих је логика била нужан део гимназијског образовања у Србији и даље су једнако присутни и једнако снажни. Савремени развој информационих технологија и науке учинио их је још јачим. Због тога нема оправдања што постоје специјализоване гимназије у којима се она не учи. Али исто тако нема оправдања што ученици стручних школа немају ниједан обавезан филозофски предмет. Да ли то треба да буде Логика, Примењена и пословна етика, Логика са етиком или неки други филозофски предмет? Одговор није једноставан. Извесно је да у одлучивање треба укључити и академску филозофску заједницу.

ЛИТЕРАТУРА

- Geneserth M. Chaudri V. *Logic in Secondary Education*, <https://web.stanford.edu/~vinayc/intrologic/html/full.html>, 2018. (10.9.2021)
- Гргурев, В. Гајо Петровић – настава и повијест логике, *Методички огледи*, 20/2013, Загреб, 2013, 97-126.
- Закон о средњем образовању и васпитању, *Службени гласник бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018, 6/2020*.
- Кубурић, А. *Настава логике у средњој школи*, АРХЕ, VII, 14/2010, Нови Сад, 2010.
- Марковић, М. *Логика за III разред гимназије и правно-биротехничке школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000.
- Пешти, Ј. *Настава филозофије у средњим школама Србије од 1990. до 2010. Историја српске филозофије*, прилози за истраживање, Ево-Giunti, Београд, 2011, 541-554.
- Проле, Д. *Филозофска проблемска свест у Извештајима о српској великој гимназији у Новом Саду*, АРХЕ, V, 10/2008, Нови Сад, 2008.
- Спасић, С. Сантини, В., Николић, С. *Филозофија 3; Уџбеник за трећи разред гимназије*, Klett, Београд, 2020.

JADRANKA PEŠTI
STS „Mileva Marić“, Titel

TEACHING LOGIC IN SECONDARY SCHOOLS IN SERBIA FROM 2000 TO 2020

Abstract: The position of logic classes in secondary schools in Serbia during the last two decades has been a part of the broader context, where the education reform of secondary schools has been implemented. The period that is the subject of the study in this paper coincides with the education reform in secondary schools and with the beginning of the reform of grammar schools. The analysis of the position of the logic classes throughout this period includes all kinds of secondary schools, being looked at from the angle of plans, syllabi, and student books.

Keywords: logic, secondary school, plan, syllabus, student's books, education reform

Primljeno: 11.2.2024.

Prihvaćeno: 25.4.2024.